

İSLAM İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI İSTANBUL ZİRVESİ VE TÜRKİYE'NİN DÖNEM BAŞKANLIĞI

2000'li yılların ikinci yarısında Türkiye'nin Ortadoğu sorunlarının neredeyse tamamında, bütün tarafların güvenini kazanmış saygın ve etkili bir arabulucu olarak oynadığı rol hatırlanırsa, Ankara'nın İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) dönem başkanlığını da fırsata dönüştürerek yeniden bu arabulucu rolünü üstlenmeye çalışması doğru olacaktır.

Kemal İNAT

Istanbul'da 14-15 Nisan tarihlerinde yapılan İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) zirve toplantısının sonuç bildirisinde İran hakkında yer alan ağır eleştiriler, zirveyi takip eden bütün uzmanların dikkatini özellikle çeken bir gelişme oldu. Tahran yönetiminin "Bahreyn, Yemen, Suriye ve Somali gibi gibi bölge ülkelerinin içişlerine karışmakla", "teröre destek vermekle" ve "Suudi Arabistan'daki yargı kararlarına yönelik açıklamalarıyla bu ülkenin içişlerine müdahale etmekle" suçlandığı bildirinin 30. maddesinde yer alan, "İslam ülkeleri ve İran İslam Cumhuriyeti arasındaki ilişkiler" ifadesi, İslam ülkeleri arasında birliğin sağlanması ve Müslümanların sorunlarına çözüm bulma konusunda ortak hareket edilmesi amacıyla kurulmuş olan teşkilatın geldiği noktayı göstermesi açısından çok önemliydi. "İslam ülkeleri ve İran" ifadesi, bildiriye bir hata sonucu mu yer almıştı yoksa kasıtlı olarak mı o şekilde yazılmıştı bilinmez, ancak bu ifade İslam dünyasının önemli ülkelerinden biri olan İran ile Sünni ülkeler arasındaki çatlağın ulaştığı boyutu göstermesi açısından manidardır. İran'ın İslam ülkelerinden biri değilmiş gibi anlaşılmasına yol açacak şekilde yazılmış bu ifade, son dönemde gündemde olan 'İslam ordusu'nun da Sünni ülkeler tarafından Şii İran'a karşı kurulduğu şeklindeki yorumlar dikkate alındığında, İslam dünyasında çok korkulan Sünni-Şii çatışmasının giderek büyüdüğünün ironik göstergelerinden biri olmuştur.

İran ve Suudi Arabistan'ın baş aktörler olarak yer aldıkları bu mezhep temelli rekabette, bölgedeki diğer İslam ülkeleri pozisyon almaya zorlanmakta ve çatışma derinleşerek, giderek geri dönülmesi zor bir hal almaktadır. Özellikle, önemli oranda Şii nüfusun yaşadığı Irak, Lübnan, Bahreyn ve Yemen gibi ülkeler bu çatışmayı daha fazla hissetmekte, bu ülkelerde Sünniler ve Şiiler arasında tarih boyunca inşa edilmiş hassas dengeler yerle bir olmaktadır. Lübnan'da iki yıldan beri cumhurbaşkanı seçilemezken, Yemen mezhep eksenli dış müdahalelerin de olduğu bir iç savaşa sürüklenmiş, Irak'ta kendisini Şiiler tarafından sistem dışına itilmiş hisseden Sünniler DAESH ve El-Kaide örgütlere yönelirken, Bahreyn'de Sünni azınlık iktidarı tarafından dışlanan Şiiler yıllardır isyanlarını sürdürüyorlar. Avrupada Katolikler, Protestanlar ve Ortodokslar mezhepsel kimliklerini bir kenara bırakıp Avrupa Birliği çatısı altında bir arada hareket edip bunun siyasal, ekonomik ve toplumsal faydalarını görürken, İslam dünyasında mezhepsel kimliklerin giderek daha

fazla çatışma nedeni haline dönüşmesi, İslam İşbirliği Teşkilatı'nın başarısız olduğunun açık göstergesidir.

1969 yılında Mescid-i Aksa'nın fanatik bir Yahudi tarafından yakılmasına karşı İslam'ın kutsal mekanlarının korunması amacıyla başlayan ve zamanla İslam dünyasının kendisine yönelen bütün tehditlere karşı birlik içerisinde hareket etmesi hedefiyle kurumsallaşan İİT'nin başarısızlığının nedenlerine bakıldığında ise iki konunun öne çıktığı görülmektedir. Bu çerçevede ilk olarak, teşkilata üye olan ülkelerin çıkar algılarındaki bozukluğun altının çizilmesi önem taşımaktadır. Başta İran ve Suudi Arabistan olmak üzere, İİT'nin önde gelen ülkelerinin çıkarlarını işbirliği yerine diğer tarafa karşı uygulanacak güç politikasında görmeleri bütün tarafların kaybettiği bir ilişkiyi ortaya çıkarmaktadır. Birbirlerini tehdit olarak algılayan bu aktörlerin aralarındaki güç mücadelelerinde, mezhepsel ve etnik kimlikleri itibarıyla kendilerine yakın olan toplulukları araçsallaştırmaları ise çatışma ve rekabetin büyümesine tüm İslam coğrafyasına yayılmasına yol açmaktadır. Bu şekilde bir güvenlik endişesi sarmalı oluşmakta, karşı taraftan hissettiği tehdidi bertaraf etmek isteyen aktörler daha çok silahlanma, ittifaklar ve müdahaleci yöntemlerle güç politikasına yönelmekte, bu güç politikası ise güvenlik endişesini daha çok artırmaktadır.

İİT'nin amaçlarına ulaşma konusunda başarısız olmasının nedenlerinden biri de bu teşkilatın üyesi olan ülkelerin dünya politikasına yön verecek kadar güçlü ülkeler değil, daha çok küresel aktörlerin politikalarına karşı reaksiyoner politikalar geliştiren devletler olmalarıdır. Ekonomik gücün en önemli göstergesi olan Gayri Safi Yurtiçi Hasıla büyüklüğü açısından bakıldığında, en önde olan üyesi (Endonezya) dünya sıralamasında kendisine ancak 15. sırada yer bulan İİT ekonomik, askeri ve diplomatik kapasite açısından Kuzey Amerika, Avrupa ve Uzak Doğu'nun oldukça gerisindedir. Güç konusundaki bu eksiklikleri, onları uluslararası sistemde söz sahibi kılacak işbirliklerine gitmelerinin önünde engel oluşturmaktadır. Bu tür işbirliği girişimlerini kendilerinin düzen kurucu rolü üstlendikleri siyasal sisteme bir başkaldırı olarak gören ABD ve AB gibi küresel aktörler engelleyici bir tutum içerisine girmekte ve değişik yöntemlerle İslam ülkeleri arasındaki ortaklıkların etkili bir şekilde işlemesine müdahale etmektedirler. 2000'lerin ikinci yarısında Türkiye'nin Ortadoğu'daki komşularıyla kurduğu derin işbirliği örneğinde görüldüğü gibi, Müslüman ülkeler kendilerini uluslararası sistemde

daha etkin kılacak ortaklıklar kurabiliyorlar, ancak bu ortaklıklardan rahatsız olan küresel ve bölgesel aktörlerin yıkıcı politikalarına karşı güçlü bir direnç geliştirme konusunda çok ciddi sorunları var.

İstanbul'da yapılan zirve toplantısıyla İİT dönem başkanlığını üstlenen Türkiye'nin 2019 yılına kadar sürecek olan başkanlığı döneminde teşkilatın bugüne kadarki genel gidişatında değişiklik yapıp, onu İslam ülkeleri arasındaki sorunların çözümü konusunda etkili bir aktör yapma şansı olacak mıdır? Bu soruya cevap ararken bakılması gereken en önemli nokta Türkiye'nin kendi iç politik sorunlarını çözme konusunda ne kadar başarılı olacağı olmalıdır. İİT'nin 1969 yılından beri hedeflerine ulaşma konusunda yaşadığı başarısızlığın nedenlerinden birinin de, bu teşkilat içerisinde yeri geldiğinde liderlik ve arabuluculuk yapacak etkili bir aktörün eksikliği olduğu düşünülrse, üye ülkelerden birinin bu açıdan öne çıkması sorunların barışçı yollardan çözümü ve İİT içerisinde işbirliğinin güçlendirilmesi açısından önemlidir. Türkiye'nin kendi içerisinde yaşadığı siyasal sistem tartışmasını başarılı bir şekilde tamamlayıp istikrarını kuvvetlendirmesi, Ankara'ya İslam dünyasının yukarıda değinilen sorunlarının çözümü konusunda İİT dönem başkanlığını etkili bir şekilde kullanma fırsatı verecektir.

Üye sayısı 57 olan İİT içerisinde bütün üyeleri ortak bir noktada buluşturmak, Türkiye için başarılması neredeyse imkânsız bir iş gibi görünse de, bu tür geniş katılımlı uluslararası örgütlerde kurumun politikalarına yön verecek düzeyde etkili olan ülkeler arasında bir konsensus oluşturmak hedeflenmelidir. Özellikle Suudi Arabistan ile İran arasında Ortadoğu siyasetine bakış açısından bir uzlaşının aranması, Ankara'nın İİT dönem başkanlığı sırasında öncelikli konuları arasında olmalıdır. Türkiye'nin böyle bir uzlaşının sağlanmasında etkili bir şekilde rol oynayabilmesi için yapması gerekenler ise şu şekilde sıralanabilir:

- Tahran ile Riyad arasındaki rekabet alanlarında Türkiye'nin mümkün olduğunca doğrudan taraf olmaktan kaçınması, bu iki aktör arasındaki sorunların çözümü konusunda Ankara'yı kabul edilebilir bir arabulucu haline getirecektir. 2000'li yılların ikinci yarısında Türkiye'nin Ortadoğu sorunlarının neredeyse tamamında, bütün tarafların güvenini kazanmış saygın ve etkili bir arabulucu olarak oynadığı rol hatırlanırsa, Ankara'nın İİT dönem başkanlığını da fırsata dönüştürebek

yeniden bu arabulucu rolünü üstlenmeye çalışması doğru olacaktır.

- Türkiye'nin, Suudi Arabistan ve İran arasındaki sorunların çözümü konusunda, bu sorunların doğrudan tarafı olmamış Endonezya, Malezya ve Cezayir gibi İİT üyelerinin desteğini alması faydalı olacaktır. Özellikle Endonezya'nın Güneydoğu Asya'da ekonomisi ve nüfusuyla büyük bir güç olmaya doğru ilerlemesi, potansiyel olarak bu ülkeyi İslam dünyasının geleceği konusunda etkin rol oynayacak bir ülke haline getirmektedir. Türkiye'nin Ortadoğu bölgesi dışındaki İslam ülkeleriyle daha sıkı bir işbirliği içerisinde girmesi, hem kendisini Ortadoğu sorunlarının parçası olmaktan uzaklaştıracak hem de bölge sorunlarına çözüm bulma konusunda ihtiyaç duyduğu ortaklar kazanmasını sağlayacaktır.

İİT dönem başkanı olarak Türkiye'nin önünde ilgilenilmesi gereken başka sorunlar da olacaktır. Son dönemde İslam dünyasının neredeyse tamamında yaygınlaşan dini radikalizmle mücadele, hem İslam ülkelerinin ekonomik ve toplumsal kalkınmalarının önündeki en önemli engel olan istikrarsızlığın ortadan kaldırılması hem de İslam dünyasının diğer medeniyetlerle sağlıklı bir ilişki kurabilmesi açısından önem arz etmektedir. Bu açıdan bakıldığında, söz konusu mücadelenin iki önemli ayağı olduğunun altını çizmek gerekir. Birinci olarak, İslam dünyasında tekdüze, kendi din anlayışını başkalarına dayatan ve şiddete meyilli hareketlerin yaygınlaşmasının önüne geçmek için İİT ve İslam ülkelerini bir araya getiren diğer uluslararası kurumların çatısı altında gerekli sosyo-ekonomik, siyasi ve güvenlik tedbirlerinin alınması gerekmektedir. İkinci olarak ise, başta Batı dünyası olmak üzere, Müslüman olmayan toplumlarda oluşan yanlış İslam algısının düzeltilmesi için yoğun bir çaba yürütülmesi de İİT'nin önemli bir görevi olarak görünmektedir. Bu çerçevede, söz konusu gayrimüslim toplumlarda bilinçli bir şekilde İslam düşmanlığı yaymak isteyen çevrelere karşı mücadele edilmesi, özellikle Batı dünyasında yükselen İslamofobi karşısında orada yaşayan Müslümanların korunması gerekmektedir.

İslam İşbirliği Teşkilatı'nın, kendisinden beklenen bu önemli görevleri yerine getirebilmesi için öncelikle kendi üyeleri arasındaki sorunları diplomasi ve diyalog yoluyla çözmeye ihtiyacı vardır. Bu konuda ise dönem başkanlığını yeni üstlenen Türkiye'ye önemli görevler düşmektedir. ○

Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi